RIBLIOGRAFIE

- Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în "Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 și 540 (și în extras).
- Ivănescu 1955 = G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în "Limba română", anul IV, nr. 1, p. 19–39.
- Ivănescu 1958 = G. Ivănescu, *Din sintaxa propozițiilor exclamative*, în vol. *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, p. 449–452.
- Ivănescu 1963 = G. Ivănescu, *Gramatica și logica*, I. *Structura gândirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în "Analele Universității din Timișoara", Seria Științe filologice, I, p. 259–268.
- Ivănescu 1964 = G. Ivănescu, *Gramatica și logica*, II. *Structura gândirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în "Analele Universității din Timișoara", Seria Științe filologice, II, p. 193–220.
- Ivănescu 1965 = G. Ivănescu, *Nume și verb*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei, p. 423–426.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Ivănescu 1986 = G. Ivănescu, *Syntaxe, sémantique, pragmatique*, în "Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»", Iași, Secțiunea IIIe. Lingvistică, t. XXXII, p. 1–22.
- Ivănescu 2004 = G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, editat, adnotat și prefațat de Oana Popârda, Iași, Editura Junimea.

G. IVĂNESCU'S MODEL OF MORPHOLOGICAL-SYNTACTIC ANALYSIS OF ROMANIAN LANGUAGE

ABSTRACT

This paper is focused on researching the morphological-syntactic analysis model proposed by prof. Ivănescu for Romanian – one of the most interesting approaches to studying this language. Proceeding from the wide, integrative vision of the linguist, morphological-syntactic structures are being interdisciplinary analysed from the logical, phychological, ontological, semantic and pragmatic point of view. The inseparable connection between syntax, logics and psychology, based on Saussure's idea of a system, leads to a symbiosis between the structural and the functional, according to G. Ivănescu. The linguist offers, thus, models of phrase analysis (theoretical, practical, volitional) and of phrase components analysis.

Keywords: morphology, syntax, morphosyntax, analysis model.

DIRECȚIA IVĂNESCIANĂ ÎN CERCETAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

VASILE D. ŢÂRA*

După o viață dedicată până la sacrificiu cercetării științifice și îndeosebi studiului limbii române, profesorul G. Ivănescu era convins de faptul că în lucrările sale de limbă literară a exprimat "o viziune nouă asupra nașterii și dezvoltării limbii române literare, deosebită în multe privințe de cele pe care le propuseseră mai înainte cercetătorii. Această viziune cuprinde multe elemente din concepția lui A. Philippide și G. Ibrăileanu, din concepția unor elevi ai lor (G. Pascu și Iorgu Iordan), precum și din concepția lui S. Pușcariu, și se opune concepțiilor susținute de Ov. Densusianu și de elevii săi: Al. Rosetti, Al. Graur și J. Byck. În ce privește limba veche, am urmat în unele privințe și pe N. Iorga. M-am situat, în aceste articole, ca și în *Istoria limbii române*, pe poziția creată de N. Iorga și I.-A. Candrea și reluată de G. Ibrăileanu și de S. Pușcariu" (Ivănescu 1989: VIII). Așa cum a procedat întotdeauna în studiile sale, G. Ivănescu a supus unui examen critic sever, dar mai ales a aprofundat ideile și părerile enunțate de predecesori, completându-le și dezvoltându-le considerabil, întro viziune proprie și cu argumente peremptorii.

Întrucât, până acum, concepția profesorului G. Ivănescu referitoare la cercetarea diacronică a românei literare a mai fost analizată și prezentată pe larg (Andriescu 1989: 249–263, Munteanu 2012: 387–393 și Nicolau 2012: 27–29, 66–106), vom stărui doar asupra aspectelor care au determinat impunerea direcției ivănesciene în studiul variantei cultivate a limbii române. Fără să intrăm în detalii, vom prezenta, desigur, și contribuțiile savantului ieșean la clarificarea problemelor fundamentale ale istoriei limbii literare.

Trebuie să precizăm de la început că aproape toate problemele teoretice și aplicațiile practice la care ne vom referi se regăsesc, într-o formă sau alta, în teza sa de doctorat, pe care a susținut-o în 1945, după încetarea conflagrației mondiale, și a editat-o în 1948 (Andriescu 1989: 249, nota 1). După aceea, de-a lungul întregii vieți, chiar dacă și-a sporit considerabil erudiția și preocupările științifice, cercetarea limbii române literare a rămas o constantă esențială a studiilor sale de lingvistică. Așa se explică de ce, în a doua jumătate a secolului trecut, când

ALIL, t. LIII, 2013, Bucuresti, p. 383–393

^{*} Universitatea de Vest, Timișoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, România.

varianta cultivată a limbii române a devenit obiect de studiu pentru maioritatea lingviștilor români, între care se numărau și personalitățile cele mai reprezentative ale domeniului. G. Ivănescu a urmat o cale distinctă și originală fată de acestia. motiv pentru care a intrat freevent în polemici acute și prelungite. Treptat însă ideile sale, întemeiate pe o informație teoretică fără egal în lingvistica românească și pe o profundă cunoaștere a limbii, culturii și istoriei naționale, au început să rodească, devenind astăzi suportul unei direcții clare, mai bine argumentate și mai eficiente în cercetarea structurii si evolutiei limbii române culte.

G. Ivănescu face o distinctie netă între limba populară, care se constituie si evoluează necontrolat. în functie de anumite cauze obiective. cum sunt baza de articulatie, baza psihologică si structura socială, în vreme ce limba literară apare si evoluează în functie de un context si un scop sociocultural favorabil și precis (vezi. mai pe larg. Ivănescu 1972c: 5-25). În opinia sa, "o limbă își ajunge viata ei cea mai înaltă numai atunci când a devenit literară" (Ivănescu 1948: 2). iar cercetarea ei se face din perspective si cu metode diferite de cele aplicate în investigarea graiurilor populare. Aceste distinctii se explică, după cum subliniază si profesorul Eugen Munteanu, prin faptul că, după G. Ivănescu, graiurile populare au "un caracter natural și mai spontan", în vreme ce "limbile literare urmează o dinamică internă specială, diferită de a graiurilor populare, schimbările și, deci, implicit, directiile evolutiei lor fiind determinate mai ales de factorul «vointă», adică de intervenția conștientă a utilizatorilor lor, care aparțin în genere sferei creatorilor intelectuali" (Munteanu 2012: 389).

Asadar, limba literară este un aspect elaborat al limbii unui popor, la întemeierea și evolutia căruia participă deliberat numeroase generații de vorbitori instruiti, între care rostul determinant îl au cărturarii, scriitorii și specialiștii în normarea și cultivarea limbii. De aceea, studiul limbii literare trebuie să se facă în strânsă relatie cu istoria culturală si socială a românilor, cu structura și evolutia dialectelor și subdialectelor românești, dar și în funcție de limbile străine cu care aceasta a venit în contact, în special cu slavona, greaca veche și modernă, cu turca, maghiara, germana, poloneza, rusa, în epoca veche, sau cu latina clasică si cu variantele cultivate ale limbilor romanice, dar și cu alte limbi de cultură europene, în epoca modernă.

Fiind abordate de pe poziții teoretice, conceptuale, de informație documentară, de analiză și de interpretare a faptelor de limbă neunitare, problemele fundamentale ale românei literare au stârnit de la început numeroase controverse, al căror ecou nu s-a stins încă, deși disputele pe astfel de teme au încetat aproape complet în ultimele două decenii. Dispariția principalilor protagoniști și creșterea numărului de aderenți la direcția ivănesciană de cercetare a limbii culte, dar, probabil, și scăderea interesului pentru studiile de lingvistică diacronică ar putea fi principalele motive care au dus la această situație.

Discutiile sau neconcordanțele de opinii au pornit chiar de la termenii utilizați pentru denumirea acestei variante a limbii nationale, întrucât toți erau afectați de ambiguități sau inexactități semantice. Profesorul G. Ivănescu utilizează paralel, nefiind multumit de niciuna, sintagmele: limbă literară, limbă comună, limbă de

cultură și limbă de civilizatie. În studiile de specialitate se mai utilizează și termenii: limbă cultă și limbă cultivată, care, în opinia noastră, definesc mai exact noțiunea pe care o denumesc. După 1954, când Iorgu Iordan publică studiul *Limba* literară. Privire generală (Iordan 1954: 52–77), termenul literar, cu sensul de "normat, îngrijit, elegant" (< lat. litterarius) s-a generalizat, fiind însă frecvent confundat cu acelasi termen utilizat mai des cu întelesul de ..care tine de literatură. referitor la literatură" (< fr. *littéraire*). De aici s-a aiuns usor la confuzia dintre limba literară, ca variantă cultivată și normată a unei limbi, și limba literaturii ca variantă artistică a limbii. De altfel, multă vreme (cu deosebire între 1950 și 1975) studiile de limbă literară aveau, de regulă, ca object de cercetare limba scriitorilor români din toate epocile. Chiar și în cursurile universitare se trata, cu prioritate. acest aspect al limbii culte.

În concepția profesorului G. Ivănescu, obiectul de studiu al cercetătorului limbii literare este, în principiu, limba literaturii scrise, indiferent dacă este artistică sau nu. Aceasta nu înseamnă însă că el ar nega existenta unei variante orale a limbii culte, cum au făcut alti cercetători, de vreme ce afirmă explicit că limba literară "este o limbă scrisă și vorbită în același timp și care-și are originea într-o limbă scrisă, ea însăși având la bază o limbă vorbită" (Ivănescu 1980: 513)¹.

În privinta originilor limbii române literare. G. Ivănescu exprimă un punct de vedere personal, cu rădăcini în conceptia scolii lingvistice iesene. dar opus părerilor exprimate mai ales de lingvistii bucureșteni. Considerând că anariția limbii române literare este rezultatul unui proces de cultivare, de selectie și de fixare a normelor exprimării culte, care a durat până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, savantul ieșean nu leagă apariția românei literare de tipăriturile coresiene (cum sustin B.P. Hasdeu, Al. Lambrior, Al. Rosetti, B. Cazacu, I. Coteanu s.a.), ori de informația că la 1532 s-ar fi tradus, poate și tipărit, în română Apostolul și Evanghelia (Ion Ghetie si colaboratorii), sau de literatura cronicărească din secolul al XVII-lea (R.A. Budagov). În concepția sa, întemeiată pe o largă informatie istorică, socioculturală și lingvistică, mai întâi s-au creat câteva variante cultivate ale unor dialecte dacoromânești, "ale căror începuturi trebuie puse, cu cea mai mare probabilitate, în secolul al XV-lea, [care] erau deosebite de graiul poporului. fiind numai graiul aristocratiei din acel timp, alcătuită din domn, boieri și clerici, și că la origine ele sânt tot graiul aristocrației românesti, care se separase deia mai demult de popor, anume atunci [...] când s-au întemeiat Tara Românească și Moldova" (Îvănescu 1948: 378–379). Reluând și dezvoltând această idee în Istoria limbii române (Ivănescu 1980: 499-516), lingvistul iesean afirmă că "formarea unei aristocrații românești, distincte de popor, uneori cu origini în alte regiuni ale țării, a dus la formarea unor graiuri specifice ei, deosebite partial de graiurile populare, și, în cele din urmă, la formarea limbii literare" (Ivănescu 1980: 499). În prima fază, "graiul aristocrației va fi numai vorbit, dar, în secolele al XV-lea si

¹ Acum, când varianta orală a limbii literare a devenit mai uzuală decât cea scrisă datorită mass-mediei audio-vizuale, iar impactul asupra utilizatorilor ei este covârsitor, poate că ar fi timpul să i se acorde mai multă atenție de către specialisti.

al XVI-lea, el va deveni si scris. Prin unele particularităti ale ei, limba literară românească veche își are originea în graiul acestei aristocrații" (ibidem). Conform datelor istorice, protipendada Moldovei a fost alcătuită, la început. din descălecătorii maramureseni, iar cea din Tara Românească era originară din nordul Munteniei si din sudul Transilvaniei. După G. Ivănescu, sociolectele vorbite de întemejetorii celor două tări reprezintă prima formă de existentă a unor variante cultivate ale limbii române. Lipsa unor particularităti specifice graiurilor moldovenesti, cum sunt palatalizarea labialelor p, b, m, urmate de iot, spirantizarea africatelor \check{c} , \check{g} si a fricativelor f, v etc., în textele moldovenesti din epoca veche, ar confirma convingător această ipoteză. G. Ivănescu a sustinut în mai multe studii. ultimul cu pronuntat caracter polemic (Ivănescu 1989: 15-42), pe baza unor argumente istorice și lingvistice, ideea originii maramureșene și întâietatea textelor rotacizante în istoria scrisului românesc, părere exprimată mai întâi de N. Iorga. sustinută și de scoala lingvistică cluieană, dar combătută mai târziu de Ion Ghetie și Al Mares (Ghetie, Mares 1985; 434–437 s.a.). Pe această bază, savantul iesean a sustinut în toate studiile sale dedicate acestui subiect că limba acestor scrieri a influentat, mai mult sau mai putin, toate variantele vechii române literare. Faptul că cele patru texte rotacizante ajunse până la noi sunt copii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, găsite în Bucovina, creează dificultăți în datarea exactă si în localizarea lor fie în Maramures, fie în Banat, fie în alte locuri din spațiul românesc sau chiar din Balcani. De aceea, stabilirea momentului de început al procesului de cultivare a limbii române pe baza lor poate ridica unele semne de întrebare, dar ideea lui G. Ivănescu, potrivit căreia limba protipendadei românesti de dună întemeierea Principatelor Române a fost prima formă de exprimare îngrijită, care s-a fixat treptat, începând din secolul al XV-lea, poate chiar mai devreme, si în scris, devenind astfel o formă de exprimare distinctă de vorbirea populară, ar trebui admisă. Si Ion Ghetie, care propune ca dată de început a românei literare anul 1532, admite, totusi, cu prudență, "drept epocă probabilă de fixare a tradiției literare românesti intervalul 1450-1520. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de când datează textele literare românești care au ajuns până la noi, tradiția literară românească putea avea deci (cel putin în unele regiuni ale tării) o vechime de aproximativ 100 de ani" (Ghetie 1975: 206).

O altă problemă capitală a istoriei limbii române culte, care a stârnit numeroase discuții și controverse, și căreia G. Ivănescu i-a acordat o atenție specială, a fost baza dialectală pe care s-a întemeiat româna literară. Cei mai mulți dintre cercetătorii care s-au ocupat de acest subiect au susținut părerea, devenită într-o vreme oficială, că la baza limbii române literare stă dintotdeauna subdialectul muntean, care s-a impus încă din secolul al XVI-lea prin tipăriturile coresiene. Alții au susținut teoria bazei maramureșene (N. Iorga, S. Pușcariu ș.a.) sau a dialectului dacoromân în ansamblu (unii reprezentanți ai școlii lingvistice ieșene) ori a graiurilor sud-transilvănene, din zona Brașov–Sibiu–Orăștie (G. Istrate) etc. Cel care a studiat în profunzime această problemă, exprimând un punct de vedere original, cunoscut în literatura de specialitate ca teoria dialectelor literare, a fost profesorul G. Ivănescu.

Deși este cea mai temeinic argumentată, pe baza unei ample documentări lingvistice și de istorie socioculturală, teoria dialectelor literare a fost combătută, uneori cu înverșunare, de majoritatea celor care s-au ocupat de acest subiect, iar savantul ieșean a fost silit să-și apere punctul său de vedere de-a lungul întregii vieti.

După cum arătam în altă parte (Munteanu, Țâra 1983: 47), pornind, în esență, de la concepția lui M. Gaster, care distingea în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea trei variante ale limbii textelor noastre vechi, "corespunzând cu cele trei țări unde înflorea literatura română" (Gaster 1891: LXXXVIII–XC), dar și de la opiniile lui A. Philippide și G. Ibrăileanu, G. Ivănescu ajunge, la capătul unei investigații de amploare asupra vechii române literare, la concluzia că, începând aproximativ din secolul al XVI-lea, putem distinge cam cinci "graiuri" sau "dialecte" literare: 1. cel maramureșean, din textele rotacizante; 2. cel transilvănean, aproape identic cu cel maramureșean, dar fără rotacism, reprezentat de unele texte de la 1600 scrise în Transilvania propriu-zisă; 3. cel din Muntenia și Transilvania de sud (regiunea Sibiu–Brașov), atestat în Scrisoarea lui Neacșu (1521), în tipăriturile coresiene etc.; 4. cel din Moldova, cuprins în textele de pe la mijlocul secolului al XVI-lea și 5. dialectul literar bănățean, atestat, începând din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în scrierile din Banat, Țara Hațegului și Orăștie (Ivănescu 1948: 80–157).

Întrucât constată că în veacul al XVI-lea cele cinci dialecte literare sunt foarte asemănătoare, G. Ivănescu nu susține cu toată fermitatea această împărțire, afirmând că "s-ar părea că nu există, la drept vorbind, în cea mai veche limbă literară românească decât două mari varietăți: una nordică, ardelenească, moldovenească și bănățeană în același timp, și alta sudică, muntenească și oltenească în același timp [...] și că abia odată cu secolul al XVIII-lea, când elementele populare pătrund puternic în limba scrisă, se observă patru dialecte literare bine distincte unul de altul: cel muntenesc, cel moldovenesc, cel ardelenesc și cel bănățean (Ivănescu 1948: 91; cf. și Ivănescu 1980: 568–577).

G. Ivănescu înțelegea prin sintagma dialect literar o variantă regională de exprimare cultivată, la baza căreia se află un anume dialect sau grai popular, utilizată în perioada feudală mai ales de protipendada alcătuită din domnitor, boieri și marele cler. Așadar, în concepția sa, dialectul literar se întemeiază, de fapt, pe un dialect social sau de clasă, care, la rândul lui, are la bază un dialect sau un grai regional, în structura căruia au apărut unele diferențieri odată cu scindarea în categorii sociale tranșant deosebite a vorbitorilor săi (Ivănescu 1980: 560).

Dacă admitem însă că până prin secolul al XVIII-lea nu existau o limbă română comună de tip popular, ci numai dialecte istorice și subdialecte, și nici o limbă comună de tip literar, ci numai variante cultivate ale unor subdialecte dacoromâne, atunci înseamnă că putem atribui termenului dialect aceeași semnificație pe care a primit-o limba în epoca modernă, adică așa cum vorbim astăzi despre limba populară și despre limba literară ar trebui să vorbim, pentru epoca veche, despre dialect popular și dialect literar.

Caracterul regional al limbii textelor noastre vechi a fost remarcat de majoritatea cercetătorilor vechii române literare, însă existența dialectelor literare a

fost contestată de cei mai mulți² și acceptată, dar nu și din punct de vedere terminologic, de foarte puțini (Gheție 1975: 71 și passim; Munteanu, Târa 1983. 46–50). Diferenta dintre cele două păreri constă în faptul că sustinătorii celei dintâi consideră drent regionalisme toate faptele de limbă din textele vechi, existente și în vorbirea populară, pe care limba literară modernă nu le-a acceptat ca norme ale exprimării cultivate. în vreme ce a doua categorie de cercetători consideră că unele dintre aceste fenomene lingvistice funcționau ca norme ale principalelor dialecte sau variante literare, mentinute ca atare până în secolul al XIX-lea, și contestă aparitia unei limbi de cultură panromânesti înainte de 1860–1880³.

Conform părerii lingvistului iesean (Ivănescu 1980: 499 s.a.), aparitia vechii române literare a fost determinată în primul rând de diferentierea românilor în clase sociale, de aparitia Statului si a Bisericii si, implicit, a aristocratiei si a clerului fenomene sociale care au favorizat aparitia unor centre culturale românesti în Moldova, în Tara Românească și în Transilvania, unde cultura românească scrisă a prezentat, de la început, si trăsături specifice, determinate de condițiile administrative, politice si culturale diferite de la o zonă la alta. Dar tocmai existenta mai multor centre culturale în toate provinciile istorice românesti, în care s-a început aproape simultan actiunea de cultivare a limbii române prin secolele al XV-lea – al XVI-lea, nu a favorizat emanciparea unui dialect ori subdialect în defavoarea celorlalte. Situatia aceasta s-a mentinut, după cum se stie, cel putin până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, când limba tipăriturilor muntene a fost acceptată spontan și în cărțile imprimate în Transilvania sau Moldova. În manuscrise, cu deosebire în cele laice, aceste diferențe s-au menținut până în a doua iumătate a secolului al XIX-lea.

Tocmai prezenta unor norme regionale în limba textelor românești de până în veacul al XIX-lea l-a determinat pe G. Ivănescu să sustină, cu toată convingerea, teoria divizării vechii române literare în mai multe dialecte sau variante regionale si să respingă totodată ideea constituirii și dezvoltării unei limbi culte unice în perioada veche a scrisului românesc. Este adevărat că numărul trăsăturilor specifice ale dialectelor literare este mai mic decât al dialectelor populare pe care le reprezintă. Dar nici nu se putea să fie altfel de vreme ce varianta cultivată a unui dialect are, pe de o parte, un caracter mai conservator, impus de traditia limbii scrise, iar pe de alta, manifestă o tendință de integrare cu celelalte dialecte literare datorită unor conditii socioculturale favorabile si, în primul rând, datorită circulatiei cărtilor, a copistilor, a tipografilor si a clericilor dintr-o provincie românească în alta.

În sprijinul teoriei dialectelor literare vin însă și alte argumente. Astfel, dacă raportăm dialectul la limba istorică, asa cum procedează Eugeniu Coseriu, trebuie

² G. Istrate contestă, cu cele mai multe argumente, existenta dialectelor literare (Istrate 1981: 164–168). Vezi și Coteanu 1961: passim; Rosetti, Cazacu, Onu 1971: 597 ș.a.

să admitem că după faza limbii comune vine perioada dialectelor secundare, când limbile etnice există numai sub formă de dialecte populare (Coșeriu 1995: 32–39). Această situație este caracteristică mai ales perioadei feudale, când, în Europa, funcțiile limbii oficiale, de cult și de cultură erau deținute de limbile sacre: latina, greaca și slavona. În perioada respectivă, chiar dacă vorbitorii aveau conștiința înrudirii genealogice a idiomurilor pe care le foloseau în comunicarea curentă, nu puteau să aibă și conștiința necesității unei limbi cultivate unice, creată pe baza dialectelor etnice, de vreme ce aveau la îndemână o limbă de cultură consacrată și erau obligați să respecte o astfel de limbă oficială, cu toate că le era străină. În această împrejurare, prima fază de existență a oricărei limbi literare apărute și, un timp, dezvoltate sub dominația altei limbi de cultură, care îndeplinea și funcția limbii oficiale, nu putea fi decât una dialectală.

Existența dialectelor literare poate fi mai lungă ori mai scurtă, în funcție de numeroși factori extralingvistici, între care cei de natură socioculturală au importanța cea mai mare. În Țările Române, de exemplu, slavona a fost învinsă definitiv de română abia după 1700. O consecință imediată a acestui eveniment a fost unificarea limbii textelor tipărite pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Concomitent însă, datorită tradiției și menținerii granițelor administrative între Muntenia, Moldova și Transilvania în tot veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, în manuscrise și în textele laice s-au păstrat vechile dialecte literare românești.

Fără o motivație politică și culturală, tendința de emancipare a unui dialect literar nu este sprijinită și acceptată de vorbitorii culți ai altor dialecte literare. De asemenea, există o psihologie de grup care favorizează menținerea îndelungată a unor elemente caracteristice atât din punct de vedere cultural, cât și lingvistic.

Crearea unei limbi literare unitare este și mai greu de realizat când fiecare provincie are conștiința valorii culturii ei, când există mai multe centre culturale și politico-administrative care se manifestă simultan și tind succesiv spre hegemonie.

Dialectul literar se află într-o strânsă relație cu dialectul popular, de care se diferențiază treptat, printr-o evoluție mai lentă la nivelul foneticii și al morfologiei și prin una mai rapidă la nivelul structurii sintactice și al lexicului, datorită influențelor culturale și lingvistice externe. El poate deveni limbă literară propriuzisă numai atunci când își asumă funcțiile limbii naționale sau oficiale, fiind acceptat ca mijloc de exprimare elevat și de către vorbitorii celorlalte dialecte.

Privind lucrurile din această perspectivă, putem admite că în epoca veche nu a existat o variantă literară a limbii române, ci mai multe dialecte cultivate sau literare, cum susține G. Ivănescu. Datorită, în primul rând, terminologiei ("dialect" și "grai" literar) cu care operează autorul teoriei dialectelor literare, unii cercetători au formulat critici la adresa concepției sale luate în ansamblu, dar, așa cum arată Ion Gheție, "ceea ce i se poate reproșa [...] lui G. Ivănescu este inconsecvența terminologică, nu însă și inventarea unor variante ale limbii literare" (Gheție 1975: 71). Odată cu apariția cărții lingvistului bucureștean, teoria dialectelor literare a fost reconfirmată și acceptată de cei mai mulți dintre cercetătorii istoriei limbii române literare.

³ Cel dintâi care afirmă limpede această părere este A. Philippide. Savantul ieșean consideră că "până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună [literară, n.n.] pentru toată românimea, căci în fiecare dintre provinciile Daciei era plină de provincialisme" (Philippide 1894: 9). G. Ivănescu și Ion Ghetie au dezvoltat si au nuantat această idee.

Trebuie să mai precizăm că profesorul G. Ivănescu a admis și a subliniat în mai multe dintre studiile sale că vechea română literară avea și o anumită unitate, conferită de unele norme comune tuturor dialectelor literare, explicabile îndeosebi prin influența primelor texte asupra limbii celorlalte scrieri din epoca veche, dar și prin circulația cărților, a scribilor, a tipografilor și chiar a cărturarilor în toate zonele românești. În acest sens, el ține să spună și în unul dintre ultimele texte pe care le-a scris că respingea "numai ideea unității ei perfecte". "Eu n-am respins ideea unității limbii literare românești vechi, spune savantul român, — limba literară românească veche prezintă, cu toate diversele ei forme regionale, o mare unitate —, ci am combătut numai ideea că această fază a limbii noastre literare nu prezenta variații teritoriale, idee admisă de unii lingviști români (cei bucureșteni), și am arătat că ea avea elemente deosebitoare de la o regiune la alta" (Ivănescu 1989: IX)⁴.

G. Ivănescu făcea o distincție netă între limba română literară din epoca veche, adică de la începuturi până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și româna literară modernă, unică și unitară, care s-a realizat de pe la 1780 până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Dacă în prima etapă, caracterizată de un sistem sociopolitic medieval, normele limbii literare, diferențiate pe regiuni, s-au fixat prin tradiția limbii scrise și sub influența unor limbi de tip oriental, în a doua perioadă, caracterizată de un sistem sociopolitic și economic burghez, selecția și impunerea normelor s-a făcut deliberat, prin contribuția autorilor de gramatici, a cărturarilor și a marilor scriitori români din veacul al XIX-lea, susținută de o puternică influență latino-romanică de tip occidental, venită pe diverse căi socioculturale.

Chiar dacă a subliniat în mai multe rânduri influența limbii textelor rotacizante asupra celorlalte dialecte literare din epoca veche, G. Ivănescu susține că vechea română literară avea o bază dialectală multiplă, ce trebuie căutată în dialectele populare, în vreme ce româna literară modernă, datorită unor condiții socioculturale, economice si politice diferite de cele anterioare, este rezultatul unui proces de unificare a vechilor dialecte literare, cu preponderența celui muntean, utilizat în limba cărților românești tipărite după 1750. În acest sens, el afirmă că "a existat [...] o bază dialectală muntenească oricând, dar numai pentru Muntenia. Şi a existat oricând și o bază dialectală maramureșenisme; între altele, pronumele acest(a); și a existat oricând și o bază dialectală ardelenească, moldovenească și bănățeană; dar, până în secolul al XIX-lea, fiecare din dialectele pomenite constituia o bază numai pentru limba scrisă din raza lui; pe când, începând din acest secol, elementele din aceste dialecte, care au pătruns în limba literară unitară a românilor, sânt mai puține, dar se utilizează pretutindeni" (Ivănescu 1972a: 10).

În concepția lui G. Ivănescu, problemele, structura și evoluția celor două variante istorice ale românei literare erau foarte diferite, de aceea și cercetarea lor

trebuia să se facă din perspective și cu metode diferite. În cazul vechii române literare, accentul trebuia pus pe raportul dintre exprimarea cultivată a protipendadei și graiurile populare, pe istoria scrisului în limba română și formarea unei tradiții de exprimare îngrijită în diferite centre culturale și administrative românești, pe identificarea modelelor cărturărești de folosire în scris a limbii române și pe mijloacele interne și externe de sporire a lexicului, aceasta fiind problema esențială cu care se confruntau și de care se plângeau vechii noștri cărturari etc. În privința românei literare moderne, o atenție specială trebuia acordată procesului de unificare a normelor fono-morfologice și sintactice, înnoirii și modernizării lexicului literar cu neologisme latino-romanice și din alte limbi de cultură occidentale, creării stilurilor funcționale și mai ales a limbajului artistic de tip cult, pe contribuția marilor scriitori, a celorlalți oameni de cultură și a filologilor români la formarea și cultivarea limbii române literare unice si unitare.

Privind si evaluând limba scriitorilor din perspectiva poeticii aristotelice si a limbii literare propriu-zise, profesorul G. Ivănescu a propus un alt mod de cercetare si de interpretare a limbii scriitorilor decât cel practicat în articolele publicate prin deceniile 5-7 ale secolului trecut. În acest scop, a elaborat studiul *Limba poetică* românească (Ivănescu 1956: 197–227: vezi și Ivănescu 1980: 695–704), în care abordează o seamă de probleme teoretice ale stilisticii și ale cercetării limbajului artistic, face distinctia între stilurile limbii artistice și ale limbii comune, între limbajul poetic figurat și cel nefigurat și dă soluții originale de interpretare a materialului lingvistic din operele literare. După cum sublinia Stefan Munteanu. "pentru G. Ivănescu, teoria limbajului poetic, numită și stilistică generală, intră în preocupările poeticii sau ale esteticii. Ea are însă ca obiect o parte din sfera de cercetare a acestor stiinte, anume studiul limbii scriitorilor. Întrucât se ocupă de «limbă», dar în întrebuintarea individuală dată acesteia de scriitor, care este creator de artă literară, teoria limbajului poetic este o disciplină autonomă, lingvistică si literară, ceea ce exclude scindarea ei în două ramuri, cum a fost considerată multă vreme, potrivit concepției lui Ch. Bally, pe de o parte, și a lui K. Vossler și Leo Spitzer, pe de altă parte" (Munteanu 1998: 301; vezi, mai pe larg, Ivănescu 1985: 5–6).

Prin studiile consacrate unor scriitori ca Dosoftei, V. Alecsandri, M. Eminescu, I.L. Caragiale, Al. Macedonski, Liviu Rebreanu, G. Călinescu, L. Blaga ș.a., profesorul G. Ivănescu a oferit și modele practice de interpretare a faptelor de limbă din perspectivă stilistică și lingvistică, separând faptele de stil de cele proprii comunicării normate și făcând distincție între ceea ce este specific pentru limbajul poetic al fiecărui autor studiat și ceea ce este comun mai multor scriitori din aceeași perioadă sau din epoci diferite. În felul acesta, lingvistul ieșean iniția elaborarea unei istorii a limbajului artistic românesc, pe care o găsim în capodopera sa *Istoria limbii române* (vezi Ivănescu 1980: 15–19, 584–585, 630–633, 695–705, 717–725).

Cu mai puţin de două luni înainte de a trece în veşnicie, lăsând neîmplinite proiecte ştiinţifice pentru încă o viaţă de savant complet dedicat cercetărilor de lingvistică generală şi românească, profesorul G. Ivănescu spunea, cu nedisimulat regret, în *Prefaţa* așezată la începutul volumului editat de profesorul Al. Andriescu în

⁴ Această idee, ca de altfel întreaga concepție a profesorului G. Ivănescu referitoare la vechea română literară, am promovat-o și am susținut-o, cu argumente suplimentare, la cursul de Istorie a limbii literare, pe care l-am ținut la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara, între anii 1970 si 2008.

392

10

1989: "Ideile exprimate în articolele deja publicate au avut prea putină influentă asupra lingvistilor din celelalte centre universitare (= din celelalte scoli lingvistice românesti)" (Ivănescu 1989: X). Între cei puțini din afara Iasiului, care 1-au urmat, îi mentionează, din Bucuresti, pe Ion Ghetie, Al. Mares și elevii lor iar din Timisoara, ne Stefan Munteanu, Ileana Oancea și Vasile D. Târa, Între timp, numărul acestora a sporit și continuă să crească. Editarea volumului aminfit mai sus, reeditarea Istoriei limbii române, cu un aparat critic extrem de necesar în anul 2000, publicarea Cursului de sintaxă a limbii române moderne, în 2004. iar acum, a *Problemelor capitale ale vechii române literare*, precum si editarea Istoriei limbii române a lui A. Philippide, la pregătirea căreia pentru tipar a participat substantial, ca si elaborarea si sustinerea, cu succes, a unei teze de doctorat privitoare la conceptia lingvistică ivănesciană și, desigur, exceptionalul Colocviu International G. Ivănescu – 100 de ani de la nastere, organizat la Iasi în 1 si 2 noiembrie 2012, reprezintă nu numai ofranda de recunostintă a elevilor si a colaboratorilor săi, ci si argumentul cel mai convingător că opera savantului român este si va fi mereu un reper viu si foarte important pentru lingvistica românească și generală.

BIBLIOGRAFIE

Andriescu 1989 = Al. Andriescu, Conceptia lui G. Ivănescu despre limba română literară, postfată la vol. Ivănescu 1989: 249-263.

Coseriu 1995 = Eugeniu Coseriu, Introducere în lingvistică, traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Clui, Editura Echinox.

Coteanu 1961: Ion Coteanu, Româna literară și problemele ei principale, București, Editura Știintifică.

Gaster 1891 = Moses Gaster, Chrestomatie română, I, Leipzig, Brockhaus, București, Tipografia Socec.

Ghetie 1975 = Ion Ghetie. Baza dialectală a românei literare, Bucuresti, Editura Academiei,

Ghetie-Mares 1985 = Ion Ghetie, Alexandru Mares, Originile scrisului în limba română, București, Editura Stiintifică și Enciclopedică.

Iordan 1954 = Iorgu Iordan, Limba literară. Privire generală, în "Limba română", III, nr. 6, p. 52–77.

Istrate 1981 = Gayril Istrate, Originile limbii române literare, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, Problemele capitale ale vechii române literare, în "Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 si 540 (si în extras).

Ivănescu 1956 = G. Ivănescu, Limba poetică românească, în "Limbă și literatură", II, p. 197–227.

Ivănescu 1972a = G. Ivănescu, Bazele dialectale ale limbii literare române, I, în "Convorbiri literare", I, nr. 3, p. 10; II, nr. 4, p. 11.

Ivănescu 1972b = G. Ivănescu, Principiile studierii limbajului poetic, în "Convorbiri literare", nr. 10, p. 11. Ivănescu 1972c = G. Ivănescu, Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie, în

"Philologica", II, p. 5-25.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, Istoria limbii române, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1985 = G. Ivănescu, Stilistică lingvistică, poetică si alte stiinte sociale, în "Analele stiintifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași", XXXI, p. 3–11.

Ivănescu 1989 = G. Ivănescu, Studii de istoria limbii române literare, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iasi, Editura Junimea.

Munteanu 1998 = Ștefan Munteanu, Un erudit renascentist: G. Ivănescu, în Studii de lingvistică și stilistică, Pitesti, Editura Pygmalion, p. 297–307.

Munteanu 2012 = Eugen Munteanu. Gh. Ivănescu, deschizător de drumuri în studiul limbii române literare, în Gheorghe Ivănescu, Problemele capitale ale vechii române literare, ediția a II-a revăzuță îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra editiei de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, Iasi, Editura Universitătii "Alexandru Ioan Cuza".

Munteanu, Târa 1983 = Stefan Munteanu, Vasile D. Târa, Istoria limbii române literare. Privire generală, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Nicolau 2012 = George Cătălin Nicolau, G. Ivănescu. Istoric al limbii române (teză de doctorat).

Rosetti, Cazacu, Onu 1971 = Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, Istoria limbii române literare, I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea, editia a doua, revăzută și adăugită, Bucuresti, Editura Minerva,

G. IVĂNESCU'S PERSPECTIVE ON THE STUDY OF THE ROMANIAN LITERARY LANGUAGE

ABSTRACT

G. Ivănescu is the first and most important Romanian linguist who established a theoretical point of view and a research method regarding the problem of the literary Romanian. Although he observes the opinions of A. Philippide, G. Ibrăileanu, Iorgu Iordan and others, G. Ivănescu develops and strongly sustains an original theory concerning the study of the cultivated variant of the Romanian language. In his extensive writings, Problemele capitale ale vechii române literare (Iași, 1948: 2nd edition, Iasi, 2012) and *Istoria limbii române* (Iași, 1980; 2nd edition, Iași, 2000), as well as in numerous articles, the scholar from Iasi tackles the fundamental issues concerning this broad subject. These are: the concept of literary language; the emergence and the development of literary Romanian; its dialectal grounds (he has developed the theory of the existence of several literary dialects during the ancient age of the Romanian culture); the evolution and the unification of the literary language rules; the modernization and westernization of cultivated Romanian; its stylistic structure; the relation between the literary language and the artistic language; the problems and the proper methods of approach when investigating the language of a writer.

G. Ivănescu argues that the origins of the literary Romanian are to be found in the $14^{th} - 15^{th}$ century aristocracy's idiom, which used to differ from one region to another; these differences would eventually lead to the creation of several literary variants, in the ancient age. He also argues that in the history of the Romanian language, there are two wide periods: the ancient age, which lasted till the end of the 18th century; and the modern age, which lasted till the beginning of the 20th century. Further more, G. Ivănescu considers that there are obvious distinctions between the vernacular or uncultivated language and the literary language; between the artistic language and the literary one, the latter being unique and unitary; etc.

For many years, his opinions have been rejected or criticized, especially by some linguists from Bucharest. Lately though, G. Ivănescu's ideas have compelled recognition, and have become the foundation and starting point of numerous studies in the vast domain of the history of the Romanian literary language.

Keywords: literary language, literary dialect, division into periods, linguistic norm, style, modernization.